

1. Mechanika - úvod

1.1 Základní pojmy

V mechanice se zabýváme základními vlastnostmi a pohybem hmotných těles. Chceme-li přemístit těleso (mechanický pohyb), potřebujeme k tomu znát tyto tři veličiny: hmota, prostor, čas. Proč zrovna tyto?

Potřebujeme-li přemístit těleso (hmota), je nutné znát odkud kam ho chceme přemísťovat a to označíme za ten prostor. Dále je třeba k tomu určitý čas. Ve fyzice přemísťování tělesa označujeme jako mechanický pohyb.

1.1.1 Hmota

Základní pojem fyziky je hmota. V praxi se hmotné objekty vyskytují ve dvou formách: látka nebo pole.

látka – to jsou tři základní skupenství (pevné, kapalné a plynné)

pole – gravitační, elektrické nebo magnetické

1.1.2 Metody zkoumání ve fyzice

Fyzika dochází k novým poznatkům pomocí tří základních metod:

1) **Pozorování** – sledujeme určitý jev v přirozených podmínkách (pozorovatel do něčeho nezasahuje).

2) **Experiment** – pozorujeme jev v laboratoři, kde jej uměle vyvoláme a měníme i za jeho průběhu podmínky.

3) **Fyzikální měření** – je to matematické vyjádření experimentu. Více se budeme zabývat v laboratorních cvičeních.

1.2 Základní fyzikální veličiny a jejich jednotky

Fyzikální veličina vyjadřuje základní vlastnosti hmotných objektů (např: u válečku chceme znát jeho hmotnost, objem), které označuje předem domluvenými značkami. POZOR: Záleží i na velikosti písmen.

Fyzikální veličina, kterou měříme (určujeme její hodnotu), má měřicí jednotku (u hmotnosti je to kilogram – kg).

1.2.1 Zápis veličiny a jednotky

Obecný zápis: $X = \{X\} \cdot [X]$

X – označení fyzikální veličiny

$\{X\}$ - označuje kvantitu (množství)

$[X]$ - měřicí jednotka

Př: délka $l = 5$ m, pak $\{l\} = 5$, $[l] = \text{m}$

POZOR: Tento zápis berte jako závazný. Není možné napsat naměřenou hodnotu bez jednotky.

1.2.2 Mezinárodní soustava jednotek SI (základní jednotky)

Měřicí jednotky můžeme volit pro různé fyzikální veličiny zcela libovolně. Pro přehlednost byla vytvořena soustava základních fyzikálních veličin a jí odpovídající soustava jednotek.

U nás byla na základě mezinárodních dohod u zkončena **Mezinárodní soustava jednotek SI**.

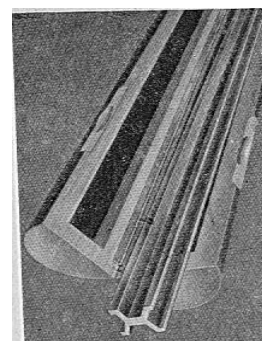
Máme sedm základních veličin a jim odpovídající jednotky.

Základní veličiny a jejich jednotky

Základní veličina	Značka	Základní jednotka	Značka
délka	l	metr	m
hmotnost	m	kilogram	kg
čas	t	sekunda	s
elektrický proud	I	ampér	A
termodynamická teplota	T	kelvin	K
látkové množství	n	mol	mol
svítivost	I	kandela	cd

1) délka – její jednotkou je metr. Metr je určen vzdáleností dvou rysek na mezinárodním prototypu metru při teplotě $0\text{ }^{\circ}\text{C}$ a při normálním atmosférickém tlaku. Mezinárodní metr je uložen v Mezinárodním úřadě pro míry a váhy v Sévres. Jeho kopie je uložena v Praze.

příčný řez

2) hmotnost – jeho jednotkou je kilogram. Je to hmotnost mezinárodního kilogramu, který je vyhotoven ze slitiny platiny a iridia a je uložena na stejném místě jako metr.

3) čas – jeho jednotkou je sekunda. Sekunda je doba rovnající se 9 192 631 770 periodám záření, které odpovídá přechodu mezi dvěma hladinami velmi jemné struktury základního stavu atomu Cesia.

4) elektrický proud – jeho jednotkou je ampér. Ampér je stálý elektrický proud, který při průchodu mezi dvěma rovnoběžnými přímými a nekonečně dlouhými vodiči zanedbatelného kruhového průřezu umístěnými 1 m od sebe, vyvolá stálou sílu $2 \cdot 10^{-7}\text{ N}$ na je metr délky.

5) termodynamická teplota – její jednotkou je kelvin. Kelvin je $\frac{1}{273,15}$ díl termodynamické teploty trojného bodu vody.

6) látkové množství – jeho jednotkou je mol. Mol je látkové množství soustavy, které obsahuje právě tolik elementárních jedinců, kolik je atomů v nuklidu $^{12}_6\text{C}$ o hmotnosti 0,012 kg.

7) **svítivost** – její jednotkou je kandela. Kandela je svítivost zdroje, který vysílá vedlejší monofrekvenční záření o kmitočtu $540 \cdot 10^{12} \text{ Hz}$ a jehož zářivost v tomto směru je $\frac{1}{683}$ wattů na steradián.

1.2.3 Odvozené jednotky

Tyto jednotky se vytvářejí skládáním ze základních jednotek.

Př. Urči jednotku rychlosti rovnoměrného pohybu.

Vyjdeme ze vztahu $v = \frac{s}{t}$, kde dráha (s) je v metrech a čas (t) je v sekundách.

Z toho plyne: $[v] = \frac{m}{s} = m \cdot s^{-1}$

1.2.4 Vedlejší jednotky

Nepatří do soustavy SI. Tyto jednotky běžně používáme, protože jsou pro nás výhodnější či je jejich používání prověřené staletími. Uvedeme si několik případů:

- 1) čas – minuta, hodina, den
- 2) hmotnost – tuna, gram
- 3) rovinný úhel – stupeň, vteřina, minuta
- 4) plošný obsah – hektar, ar
- 5) objem – litr, hektolitr
- 6) energie – elektronvolt

1.2.5 Základní převody jednotek

1) délkové jednotky

$$1 \text{ m} = 10 \text{ dm} = 100 \text{ cm} = 1000 \text{ mm}$$

$$1 \text{ km} = 10^3 \text{ m}$$

$$1 \text{ ya (yard)} = 0,9144 \text{ m}$$

$$1 \text{ M (míle)} = 1,609 \text{ km}$$

$$1 \text{ NM (námořní míle)} = 1,852 \text{ km}$$

$$1 \text{ Å (ångström či ångstrom)} = 10^{-10} \text{ m}$$

2) plošné

$$1 \text{ m}^2 = 10^2 \text{ dm}^2 = 10^4 \text{ cm}^2 = 10^6 \text{ mm}^2$$

$$1 \text{ ha} = 100 \text{ ar} = 10^4 \text{ m}^2$$

$$1 \text{ ar} = 100 \text{ m}^2$$

3) objemové

$$1 \text{ m}^3 = 10^3 \text{ dm}^3 = 10^6 \text{ cm}^3 = 10^9 \text{ mm}^3$$

$$1 \text{ l} = 10 \text{ dl} = 1000 \text{ ml}$$

$$1 \text{ l} = 1 \text{ dm}^3$$

$$1 \text{ ml} = 1 \text{ cm}^3$$

4) energie

$$1 \text{ eV} = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ J}$$

1.2.6 Doplnkové jednotky

1) radián – je to jednotka rovinného úhlu

2) steradián – jednotka prostorového úhlu

1.2.7 Násobky jednotek

V praxi jsou mnohdy základní jednotky zcela nepraktické, a proto se k nim používají předpony, které nám usnadňují jejich zápis. Bude stačit pokud si budete pamatovat předpony z této tabulky:

Normalizovaná předpona		Znamená násobek	
Název	Značka		
exa	E	1 000 000 000 000 000 000	10^{18}
peta	P	1 000 000 000 000 000	10^{15}
tera	T	1 000 000 000 000	10^{12}
giga	G	1 000 000 000	10^9
mega	M	1 000 000	10^6
kilo	k	1 000	10^3
milí	m	0,001	10^{-3}
mikro	μ	0,000 001	10^{-6}
nano	n	0,000 000 001	10^{-9}
piko	p	0,000 000 000 001	10^{-12}
femto	f	0,000 000 000 000 001	10^{-15}
atto	a	0,000 000 000 000 000 001	10^{-18}

Př: Bylo by zbytečné psát, že $1 \text{ km} = 1000 \text{ m}$, je snazší napsat $1 \text{ km} = 10^3 \text{ m}$.

1.3 Řecká abeceda

Ve fyzice budeme používat i jinou abecedu než latinku a to řeckou abecedu, proto je nutné si následující tabulku důkladně nastudovat.

ohledání

Řecká abeceda (alfabeta)

Řecké písmeno velké	Řecké písmeno malé	Název	Ekvivalent v latince
A	α	alfa	a
B	β	béta	b
Γ	γ	gamma	g
Δ	δ	delta	d
E	ϵ	epsílon	e
Z	ζ	dzéta	dz
H	η	éta	é
Θ	θ	théta	th
I	ι	ióta	i
K	κ	kappa	k
Λ	λ	lambda	l
M	μ	mý	m

Řecké písmeno velké	Řecké písmeno malé	Název	Ekvivalent v latince
N	ν	ný	n
Ξ	ξ	ksí	x
O	$\omicron$	omikron	o
Π	π	pí	p
P	ρ	ró	r
Σ	σ	síigma	s
T	τ	tau	t
Y	υ	ypsílon	y
Φ	ϕ	fi	f
X	χ	chí	ch
Ψ	ψ	psí	ps
Ω	ω	ómega	ó

1.4 Měření hustoty látek

Abychom mohli určit hustotu tělesa, musíme určit dvě fyzikální veličiny a to: objem a hmotnost.

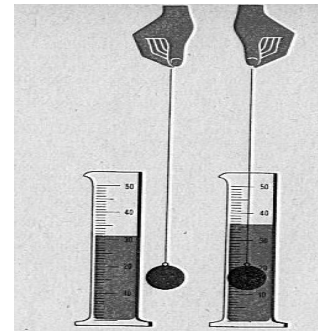
1.4.1. Určení objemu tělesa

Objem měříme různým způsobem. Nejvíce záleží jaký tvar má těleso nebo v jakém skupenství je látka tělesa. Má dva tvary tělesa: pravidelný a nepravidelný.

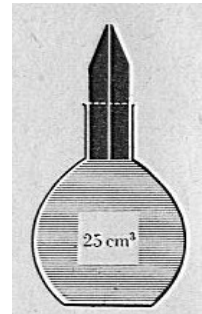
1) **Objem pravidelného tělesa** – změříme jeho rozměry a objem vypočítáme ze vztahu pro objem daného tělesa.

2) **Objem nepravidelného tělesa** – máme v podstatě dvě možnosti a to použijeme odměrný válec nebo pyknometr.

a) **Pomocí odměrného válce.** Napustíme do odměrného válce vodu a určíme její objem V_1 . Pak do něj ponoříme těleso a určíme objem V_2 , pak určíme výsledný objem tělesa takto $V = V_2 - V_1$. Vše si prohlédněte na obrázku s odměrnými válci.

b) **Pomocí pyknometru** (viz. obrázek). Pyknometr je nádoba s provrtanou skleněnou zátkou. Zátka je do hrdla zabroušena. Jestliže pyknometr naplníme po okraj kapalinou a uzavřeme zátkou, vyteče přebytečná kapalina otvorem zátky a v nádobce zůstane vždy stejný objem kapaliny. Měření se provádí stejně jako u odměrného válce s tím, že se těleso ponoří do pyknometru a voda, která vyteče ven se zachytává do připravené nádoby.

1.4.2 Určení hmotnosti tělesa

Určení hmotnosti tělesa provedeme pomocí laboratorních rovnoramenných vah. Těleso se dá zvážit několika metodami. Nejčastěji se používá metoda tří kyvů.

1.4.3 Určení hustoty tělesa

Proč je hustota v praxi důležitá? Představme si následující situaci: Jak je možné, že 1 m^3 písku váží 1 500 kg a stejný objem vody váží 1 000 kg.

V praxi se ukazuje, že stejné objemy různých látek mohou mít různou hmotnost.

Díky tomu zavedeme novou veličiny a to je hustota látek (ozn. ρ), kterou určíme pokud budeme znát objem a hmotnost dané látky a vypočítáme jí takto: $\rho = \frac{m}{V}$.

Jednotka hustoty: $[\rho] = \frac{1\text{ kg}}{1\text{ m}^3} = 1\text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$

Kromě této jednotky dále používáme jednotku $\text{g} \cdot \text{cm}^{-3}$. Podívejme se na převodní vztah mezi těmito dvěma jednotkami:

Převod $kg \cdot m^{-3}$ na $g \cdot cm^{-3}$:

$$1 \frac{kg}{m^3} = \frac{1000 g}{10000000} = \frac{1}{1000} g \cdot cm^{-3}$$

ZÁVĚR: Výsledkem tedy je, že když převádíme z $kg \cdot m^{-3}$ na $g \cdot cm^{-3}$ tak převáděnou hodnotu vydělíme 1000.

Převod na na $kg \cdot m^{-3}$:

$$1 \frac{g}{cm^3} = \frac{\frac{1}{1000} kg}{\frac{1}{10000000} m^3} = \frac{1000000}{1000} kg \cdot m^{-3} = 1000 kg \cdot m^{-3}$$

ZÁVĚR: Výsledkem tedy je, že když převádíme z $g \cdot cm^{-3}$ na $kg \cdot m^{-3}$ tak převáděnou hodnotu vynásobíme 1000.